

Халыкова Н.С.,* Тұрдалиева Р.С., Бірсымбетова Н.

филолог. ғ.к., аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

филолог. ғ.к., аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

М.ЖҰМАБАЕВ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ТӘҢІРЛІК ЖӘНЕ ТҮРКІШІЛДІК ТАҚЫРЫБЫ

Автор корреспондент: khalikova_nurila1976@mail.ru

Түйін: Мақалада Мағжан Жұмабаев шығармаларындағы түркішілдік тақырыбы мен ұлттық дүниетаным мәселесі қарастырылған. Мағжан өз өлеңдерінде түркішілдік идеясын алға тартқан ақын. Мағжан қазақ ақынарының ішінен бүкіл түркі әлеміне әйгіленген ақын. Мағжан есімі қазақ ішінде қандай қастерлі болса, күллі түркі халықтары үшін де зор махаббатқа бөленген ақын. Мақалаға Мағжан өлеңдеріндегі түркішілдік идеясы мен қазақ халқына тән ұлттық дүниетанымның көркем көрінісі негіз болған. Мағжан шығармаларында айтылатын қағидалар мен ойлар, ақын жүрегін мазалаған толғаныстар бүгінгі таңда өзіндік мәнін жойған жоқ. Мақалада ақын қолданысындағы тәңірлік ұғымы нақты мысадармен талданған. Ақынның «Түркістан» өлеңіндегі түркішілдік идеясы мен тамыры тереңге жайылған тарих беттері көркемдікпен ашылған. Ақынның өршіл ұлттық рухы кемерінен асып төгіледі. Мақалада ақынның «От» өлеңі талданған.

Мағжан өлеңдерінде «түркішілдік» идеясын алға тарта отырып, түрі халықтарының рухани және мәдени бірлігінің нығайуын аран етті. Ақын «Түркістан» аты өлеңінде барлық түркі жұртының әрбірбаласы үшін жер бетінде ыстық та, қастерлі мекені Түркістанды ұлықтайды. Мағжан барша түркі дүниесінің төл перзетіне айналған тұлға.

Кілттік сөздер: поэзия, түркілер, Тәңірі, Түркістан, ақын, қазақ, дүниетаным

Мағжан – ата-бабамыздан ғасырлар бойы мұра болып келе жатқан ақындық өнердің қыр-сырын терең бойына сіңірген, поэзияның құдірет күшін білген ақын. Мағжан өмірде айналасынан әділетсіздіктерді көп көріп, қаншама қиыншылықтарды басынан кешіргенімен ақын биік мақсаттармен, үлкен парасатпен өмір сүрді. Ақынның өмірге деген құштар көңілі өз оқырманына үлкен сенім берді. Қай кездің оқырманы болмасын ақын өлеңдерінен жүректеріне маза бермеген сауалдарға жауап табады. Бүгінгі таңдағы оқырман Мағжанды өз сырласындай қабылдайды. Мұның өзіндік сыры да бар. Мағжан бір ғасырдың ғана ақыны емес, мәңгі жасайтын ақын.

Қашанда ой мен сезім поэзияда ажырамас бірлікте көрінетіні белгілі. «Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін» Мағжан поэзиясы да терең ой мен ақын көңіл-күйінің ұштасуынан туындап жатқандығы анық.

Қоршаған ортамен тығыз бірлікте өмір сүрген түркілер дүниетанымының қайнар көзі табиғатпен байланыста қалыптасқандығы белгілі. Түркілер табиғатты жаратушыны «Тәңірі» деп танып, табиғат оның тамаша туындысы деп түсінген. Табиғатты аялау арқылы түркілер оған үлкен құрмет көрсеткен. Сондықтан да, табиғатқа байланысты қалыптасқан үрдістердің бүгінгі күнге дейін сақталып, түркі тектес халықтардың салт-дәстүрінде көрініс тауып жататындығы заңды құбылыс.

Мағжан өз өлеңдерінде түркішілдік идеясын алға тартқан. Мағжан қазақ ақынарының ішінен бүкіл түркі әлеміне әйгіленген ақындардың бірі. Мағжан есімі қазақ ішінде қандай қастерлі болса, күллі түркі халықтары үшін де зор махаббатқа бөленген ақын.

Ежелгі түркі халқының байырғы кезеңіндегі өмірге деген көзқарастарының негізі тәңіршілдікте жатыр. Тәңірлік адамның табиғатқа табынуынан, табиғатты құдай деп түсінуінен туындаған түсінік. Байырғы түркі халқы дүниетанымында адамзатты жаратушы табиғат, яғни «Тәңірі» болып саналады. Байырғы түріктердің түсінігі бойынша Тәңір көктегі жалғыз жаратушы, ол көзге көрінбейді. «Тәңір – ең жоғарғы Құдай» [1,10] деп түсінген ежелгі түркілер Көкке (Тәңір) және Жерге (жер-суға) сыйыну арқылы Тәңірді жаратушы ретінде, ал жерді тіршіліктің тірегі ретінде қабылдаған. Сол себепті түркі халқы Тәңірі жаратқан табиғаттың әрбір жаратылысына ерекше көңіл бөліп, оған зор

сүйіспеншілікпен, үлкен құрметпен қарауды үйренген. Исламға дейінгі қазақ халқының рухани дүниетанымында тәңірлік сенім мен шаманизм айрықша орын алады. Халық «Тәңірі» жаратқан табиғаттың тылсым құпияларының сырларын ашуда әртүрлі мифтерді тудырған. Тәңірі жаратқан табиғаттың әрбір құбылысының иелері бар деп түсінген түркі халқы аңның, малдың иесі болады деп ұғынған.

Байырғы түркі мәдениеті мен көшпелілер философиясы, қазақ халқының түп тамыры болып табылатын көне түркі елінің мифологиясы халқымыздың асыл мұрасы, қымбат қазынасы болып табылады. Ежелгі түркі халқының мифтері бойынша баяғы заманда Ұлы Даланы мекендеуші көшпелілер Көк Құдайы – Тәңірге сенген. Осыған орай, олардың ұстанған діні тәңіршілік деп аталған. Ертедегі түркі халықтарының Тәңірге сыйынғанын Күлтегін, Білге қағандарға арналған тастардағы қашап жазылған жазулардан байқауға болады. Тәңіршілік ұғымының бүгінгі қазақ әдебиетіндегі көркем көрінісін қазақ қаламгерлері шығармаларынан көрініс табады. Қазақтың бас ақыны Абай шығармаларында Тәңір, Құдай, Алла сөздерінің жиі кездеседі. Ақының А.С.Пушкиннің өлеңмен жазылған «Евгений Онегин» романынан «Татьяна сөзі» деп аударған үзіндісінде «Тәңірі қосқан жары едің сен...» [2, 112] деп «тәңірі» сөзімен өлең жолдарын бастайды. ХІХ ғасырдың көрнекті өкілі Д.Бабатайұлының «Өсиетнама» шығармасында: «Тәңірі алдына барған соң. Сондай бір қас дұшпанды, Дұшпан демей не дейміз?» , «Тәңірім біраз берген соң. Жақсы болған төрені, Әділ демей не дейміз?», «Тәңірім жолға салмаса, Жамандардың әдеті, Өзін ұлық көрген соң», «Өсекші – тәңірі дұшпаны, Күнәмді қалай ақтадым?», «Тәңірім біраз берген соң. Жақсы болған төрені, Әділ демей не дейміз?» деген өлең жолдарынан ақын шығараларында «тәңір» сөзінің жиі қолданыс тапқанын байқаймыз. [3] Ақын Мағжан Жұмабаев өз өлеңдерінде тәңірі сөзін жиі қолданып отырған. Ақынның «Жел» өлеңінде:

«Тәңірі ие, атпады ғой таңың!»- деп,

Күңіреніп жатыр тұтқын уһілеп.

Естіледі терезеден темірлі,

Тұрса керек тыста жүйрік жел гулеп [4,142 б.] – деп, көне түркілерге тән тәңірге табынушылық ұғымын өлең жолдарына қосады.

Байырғы түріктердің діні тотемдік ұғымдардан бастау алып, шамандық және тәңіршілдік сенімдермен жалғаса келе бірнеше кезеңдерді басынан өткерген. Сондықтан тотемдік ұғымдардың, шамандық және тәңіршілдік сенімдердің әдебиеттегі көрінісі заңды құбылыс. М.Жұмабаевтың : «Тәңірі» атты өлеңіде:

Зор Тәңірі, күштісің сен, сенеміз біз,

Әділ деп, әр ісіңе көнеміз біз.

Өз құлын өзі еңіретпес тура Ие деп,

Өзіңе ерік тізгінін береміз біз.

Ауыздан Алла атыңды тастамаймыз,

Алласыз ешбір іске бастамаймыз.

«Әділ хан, бұйрығына бойсұндық»- деп,

Бұйрықсыз бір адым да аттамаймыз.- деп[4,87 б.] жыр жырлауы тәңіршілдік ұғымдардың қазақ поэзиясындағы бір көрінісі.

Тәңіріге табынатынын түркілердің діні табиғатпен біте қайнасқан адам баласының алғашқы таным түсінігі еді. Түркілердің ерте кездегі сенімдері, салт-дәстүрлері тәңірлік ұғыммен, Тәңірлік діннің өзекті қағидаларымен тығыз байланысты болған. Исламға дейінгі қазақ халқының рухани мәдениетінде тәңірлік сенім мен шаманизм айрықша орын алады. Байырғы түркілердің негізгі сенімі Тәңірлік дін, аруаққа табыну болды. Түріктердің түсінігі бойынша Тәңір жерде емес көкте орналасқан деген сенім қалыптасқан. Түркілер Тәңір көзге көрінбейді, ол жоғарыда көкте деп түсінген. Сол себепті де, бүгінгі таңға дейін «көк» сөзінің, «көк аспан» тіркесінің түркі тектес халықтар үшін маңызы үлкен екендігі белгілі. Көне түркілер көмек сұрап Тәңіріге ғана жалбарынатын. Осы сенім бүгінгі күні де көрініс тауып жатады. «Тәңір қолдады»,

«Тәңірім, кешіре гөр», «Тәңірі жарылқасын!», «Тәңірі сені сыйласын» деген тіркестердің бүгінгі таңда халық арасындағы қолданысы көне түркі дүниетанымымен байланысты екендігі ақиқат.

Көкке (Тәңір) және Жерге (жер-суға) сыйынуы – Тәңірлік діннің өзіне тән ерекшелігі болып табылады. Түркілер күнге, айға және отқа, су мен жерге де құдай деп табынған. Жер-суды тіршіліктің тірегі, өмірдің өзегі деп сенген түркілердің наным-сенімдерінде әйел-құдай – Ұмай ерекше құрметтелген. Күлтегіннің жеті жаста әкесінен жетім қалып, бүкіл өмірін сипаттайтын жыр жолдарында: «Әкем қаған өлгенде, Інім Күлтегін жеті жаста қалды. Ұмай текті шешем – қатынның бағына, Он жасында інім Күлтегін ер атағын алды» деген өлең жолдарынан ежелгі түркілерің Ұмай анаға үлкен құрметпен қарағандығын байқаймыз. Ұмай ананың отбасын жамандықтан сақтайтын әйел тәңірісі ретіндегі бейнесі «Тоныкөк» жырында да көрініс тапқан: Тәңірі Ұмай, қасиетті Жер-СуБізді қорғайды, ойлану керек. [5, 22 б.]. Осылайша, Тәңірлік дәуірегі әдебиетте, түркі жазба ескерткіштерінде Ұмай ана бейнесі сомдалып, сол арқылы көне түркі халқының дүниетанымы көрініс табады.

Отбасы мен бала-шағаның жебеушісі болған әйел тәңірі Ұмай анаға, Жер-Суға табынғанда да көне түркі халқы бірінші Тәңіріге сыйынатын. Биікте көк тәңірі, төменде қара жер, ал екеуінің арасында адам баласы жаралған деген ұғым болған. Тасқа қашалып жазылған «Күлтегін» жырындағы төмендегідей жыр жолдары осыған дәлел бола алады:

Биікте – Көк тәңірі,
Төменде қара жер жаралғанда,
Екеуінің арасында адам баласы жаралған.
Адам баласы үстіне ата-тегім
Бумын қаған, Істемі қаған отырған.
Отырып, түркі халқының
Ел-жұрты қалыптастырған... [5, 108 б.]. «Күлтегін» жырының

тағы да бір өлең жолдарында:

Тәңірдей тәңір жаратқан,
Түрік Білге қаған
Бұл шақта отырдым.
Сөзімді түгел естіңдер,
Бүткіл жеткіншегім – ұланым,
Біріккен халқым, әулетім. [5, 45 б.].

Көк тәңірісіне табыну Тәңірлік дәуірегі әдебиетте жиі кездеседі. Тәңірлік дәуірдегі әдебиетінің бірі «Шу батыр» дастанында:

Ашуланды Көк Тәңірі,
Бетін бұлтпен бүркеді
Қаһарлы даусы гүрілдеп,
Жарқ-жұрқ етіп от шашты [5, 43 б.]. – деп Көк Тәңіріні жыр жолдарына қосады.

Ақынның «Пайғамбар» атты өлеңінде де:

Күнбатысты қараңғылық қаптаған,
Күні батып, жаңа таңы атпаған.
Түнеріп жүр түннен туған перілер,
Тәңірісін табанына таптаған [4,68 б.] - деп, Тәңірі сөзін қолданады.

Еліміз егемендік алғаннан кейін ұмыт болған дүниемізбен қайта табысып жатқан, шынайы тарихи беттер ашылып өткенді қайта саралауға зерттеуге мүмкіндік туып отыр. Ақын өзінің «Түркістан» атты өлеңінде Түркістанды түркі халықтарына «Тәңірі берген несібесі» деп жыр жолдарын өргізеді:

Тұранның тарихы бар отты желдей,
Заулаған қалың өрттей аспанға өрлей.

Тұранның жері менен суы да жат,

Теңіздей терең, ауыр ой бергендей [6] – дей келе, терең тарих қойнауына көз жүгіртеді.

Тұранның таулары бар аспанға асқан,
Мәңгіге басын аппақ шаштар басқан.
Бауырында ерке бұлақ салады ойнақ,
Жаралып таудан аққан салқын жастан [6] - дей келе, Тұранның аспанмен астасқан
тауларын, ойнақ салып еркелеп аққан бұлағын, «шексіз шөлін», «дария аталған өзені мен
теңіз дерлік көлін» жырлай келе, тарихтың тереңіне ой жүгіртеді
Бір шетте қасиетті Ыстықкөлдің

Бауырында дүние көрген түрік көкжал [6] - дей келе,
түркі тайпасының шығу тарихына байланысты аңызға көз жүгіртеді. Көне түркілердің
өздерінің шығу тегі жөніндегі аңыздың бір нұсқасы бойынша, байырғы түркілер қасқырды
ата тегіміз деп білген. Жаугершілік заманда күншығыстағы көрші елден қатты жеңіліс
тауып, тегіс қырылған халықтан бір жас бала тірі қалады. Жау жас баланы өлтірмей, аяқ-
қолын кесіп, тоғайға жалғыз өзін тастап кетеді. Жалғыз қалған баланы бөрі асырап алады.
Баладан он ұл туылып, кейіннен ол он ұлдан тараған адамдар тұтас бір тайпаға айналады.
Оларды «Ашина» әулеті, «көк бөріден тараған түркілер» деп атаған. Осылайша бөріден
туылған адамдар үлкен мемлекеттің іргетасын қалап, содан тараған жұрт ғұндар мен
түркілер деп аталып кетеді. «Ашина» әулетінен тараған халық ержүрек батыл болып
қалыптасады. Осы аңыздың әдебиетте қасқыр тотемі пайда болып, қасқыр туралы
әңгімелер ежелгі халықтардың көне мифтерінде сақталып, батырлық символ ретінде
көрініс тауып жатады. Осы көне аңызға байланысты тәңірлік әдебиетте «Көк бөрі»
дастаны пайда болған. «Көк бөрі» дастаны ұлы Түрік қағанаты құрған көк түріктердің
ежелгі ата-тегінің шығу тарихын, олардың халық ретінде қалыптасқанын түрлі аңыздар
негізінде жыр еткен эпос» [5, 67 б.].

Табиғатпен біте қайнасып бірге өскен түркілер дүниетанымының қайнар көзі табиғат
болғандығы белгілі. Бұл табиғатта болып жатқан құбылыстарды жіті бақылайтын
көшпелілер әулетінің қоршаған ортамен тығыз байланысты екендігін білдіреді. Қазақ
әдебиетінде түркілерге ортақ ұғымдардың, мифтер мен аңыздардың авторлық ойды
жеткізуде көркемдік тәсіл ретінде қолданылуы жиі кездеседі. Көне түркілер дүниетанымы
негізінде пайда болған мифтердің, аңыз-әңгімелердің, табиғат пен адам арақатынасы
тақырыбының, жан-жануарлар бейнесінің көркем шығармаларда көрініс табуы ежелгі
әдебиетіміздің бүгінгі күні қайта жаңғыруы деп түсінеміз.

Ақынның «Түркістан» өлеңіндегі түркішілдік идеясы мен тамыры тереңге жайылған
тарих беттері көркемдікпен ашылған. Ақынның өршіл ұлттық рухы кемерінен асып
төгіледі. «Түркістан» өлеңі – Мағжанның түркішілдік тақырыпта жазған өлеңдерінің
шыңы. Мағжан ақынды түркішілдікпен айыптауға негіз болған өлеңдерінің бірі де осы
туынды. Өз ұлтын ерекше қадірлеген, туған жерін шексіз сүйген ақын көк Түркілерді өзге
халықтардан өзгеше көрді. Ақын түркілерді текті рухтан жаратылған батыр халық ретінде
асқақтата суреттеді. Ақын үшін бұл дүниеде түркілерден асқан ұлы халық жоқ.

Тұранға жер жүзінде жер жеткен бе?

Түрікке адамзатта ел жеткенбе?

Кең ақыл, отты қайрат, жүйрік қиял,

Тұранның ерлеріне ер жеткенбе?! [6]

Түріктердің қасиетті мекені Түркістанның тарихы тереңде жатыр. Мағжан өз
өлеңінде ерте кезде Түркістан Тұран деп аталғанын, онда ер жүректі түрік халқы туып-
өскенін жыр жолдарына қосады. Тұран – ер түріктің ежелгі мекені. Түркістан – күллі түркі
халықтарының рухани астанасы.

Ертеде Түркістанды Тұран дескен,

Тұранда ер түрігім туып-өскен.

Тұранның тағдыры бар толқымалы,

Басынан көп тамаша күндер кешкен [6]

Осылайша ақын қасиетті Түркістанның тамаша табиғатын, Жейхун, Сейхундай
киелі дария суларын, Тянь-Шаньдай тауын, көкпен астасқан Хантәңірі шыңын, «Балқашты

бауырына алған Тарбағатай, Жоталы, жер кіндігі - Памир, Алтай» дей келе, туған жерінің қасиетін асқақтата мақтанышпен жырлайды. Нұх кемесі тоқтаған Қазығұрт тауының қасиеті туралы сыр шертеді. Тұранның тарихына көз жүгірте отырып, Тұранды билеген хандар, билерді еске ала отырып, найзағайдай жарқ етіп өте шыққан Ақсақ Темірдің жер жүзіне от шашқан рухын, аспан-көкпен үйде отырып сырласқан Ұлықбектің білімдарлығын, Ибн-Сина Әбуғалидың білім мен ғылымның дамуына сіңірген еңбегін, Фарабидің жаңалыққа толы іргелі еңбектерінің құндылығын жекізеді. Тұранда өмір сүрген түрікті «ойнаған отқа ұқсатып», сол көп түрік енші алып тарасқанда, қазақ халқы да қара шаңыраққа ие болып қалғанын ақын үлкен мақтанышпен жырлайды. Қасым ханның қасқа жолын, Есімханның ескі жолын, Назардай ханның әділдігін Тәуке ханның данышпандығын, «Алаштың арыстаны», қазақ халқының қорғаушысы, көсемі болған дарынды Абылай ханның ұлылығы, өшпес өршілдігімен, қайтпас қайсарлығымен ел есінде қалған хан Кененің елі үшін жасаған ерлік істерін тарих қойнауын ақтара отырып жыр жолдарына қосады.

Ұлы қазақтың кең байтақ сахарасын отты жырларымен тербеткен ақын

«Жер жүзіне...» атты өлеңінде:

Жер жүзіне ер атағым жайылған,

Жан емеспін оттан, судан тайынған.

Қайраты мол қандыбалақ қыранмын,

Күн болған жоқ жаудан жүрек шайылған...[4,79 б.] – деп, қазақ халқы бойындағы айбынды рух пен батылдық қасиетерді жыр жолдарына қосады.

Ақын поэзиясында ақынның өмірге деген құштарлығы, өнерге деген шынайы ілтипаты айқын аңғарылады.

Ақын поэзиясының көкжиегі кең. Көркемдік көкжиегі, тілдік мүмкіндіктері мол. Таныс тақырыпты әр қырынан байытып, түрліше суреттейді. Алуан салыстыруларға барады. Олар табиғи, шындық сипатында өріс алады. Ақын туған жеріне деген махаббатын «Туған жер», «Туған жерім – Сасықкөл» атты өлеңдері арқылы жеткізе білген. Ақын «Туған жер» өлеңінде:

Бұл жарыққа аяқ басып туған жер,

Кіндік кесіп, кірім сенде жуған жер.

Жастық - алтын, қайтып келмес күнімде

Ойын ойнап, шыбын-шіркей қуған жер.

Жаратылдым топырағыңнан, сен - түбім[4, 55 б.] - деп жырласа, «Туған жерім –

Сасықкөл» атты өлеңінде:

Алыстан мұнарланып шалқыған көл,

Бетінде күннің нұры балқыған көл.

Жарысып саф күмістей ақ көбігің,

Мап-майда мөлдірінде қалқыған көл [4,43 б.]– деп, туған жеріне деген шексіз көңілін білдіреді. Осылайша Мағжан атамекеніне, туған жеріне, Отанына деген зор сүйіспеншілігін өлеңмен өрілген көркем ойы арқылы жеткізеді. Туған жердің табиғаты, ата-баба мекенінің қадір-қасиеті – Мағжан поэзиясымен біте қайнасқан тақырыптар. Ақынның атамекеніне деген сыршыл көңілі туған жерге деген ұлы махаббатқа ұласып жатады.

Мағжан ақындығы туған жерге деген сүйіспеншілік пен өз ұлтын шексіз сүю негізінде шыңдалды. Ақынның ақын болып қалыптасуы бір күннің, тіпті бір жылдың ісі емес екендігі белгілі. Мағжан жас кезінен-ақ туған жерге деген құрметін, ұлтына деген сүйіспеншілігін өлең жолдарына сыйғыза білген. Туған өлкеге деген махаббат Мағжанның елін, жерін сүйген ұлтжанды ақын болып қалыптасуына үлкен ықпал жасағаны рас. Елінің болашағына алаңдаған ақын:

Білмеймін не боларың, қайран көлім

Жарайды тең болмаса күн мен түнің

Итиіп қарашекпен келіп қонса.

Басыңнан құсың ұшып кетер сенің [4,43 б.] - дей келе, туған жер тағдырына алаңдашылық білдіреді. Ақын «Қазағым» атты өлеңінде қазақ халқының санасын оятуға күш салады:

...Жетті енді қам жер мезгіл, жатпа бекер,
Ойламау келешекті түпке жетер.
Надандық қоршап алған тұс-тұс жақтан,
Жан қорқып, дене тітіреп, есің кетер [4, 46 б.].

Поэзия әлемінде айрықша із қалдырған, өзіндік қолтаңбасымен ерекшеленіп, үлкен өнер, өрнек тудырған, терең сырға, ұшқыр қиялға толы өлеңдерін болашақ ұрпағына аманат етіп қалдырған ақындарымыздың бірі – Мағжан Жұмабаев. Мағжан аз сөзбен үлкен ой түйге шебер ақын. Сыр мен сыршылдық ақын өлеңдеріне тән қасиет.

Мағжан – рухы биік өршіл ақын. Өз ығаралары арқылы ақын үнемі түркілік идеяны көтереді. Сол себепті де ақынға «түркішіл» деген айып тағылады. Ақын түркі тектес халықтарға ерекше құрметпен қарайды. Ақын өлеңдері арқылы Шығысты пір тұтатынын байқатады. Ақынның «Пайғамбар», «От», «Күшығыс» «Түркістан» атты өлеңдерінде осы идея анық көрініс тапқан. Ақын өзінің асқақ рухын отпен байланыстырады. «Пайғамбар» өлеңінде:

Отты Гуннен от боп ойнап мен туғам.
Жүзімді де, қысық қара көзімді,
Туа сала жалынменен мен жуғам.
Қайғыланба, соқыр сорлы шекпе зар.

Мен – Күн ұлы, көзімде Күн нұры бар шыңдалуы[4, 68 б.] – деп жырласа, «От» өлеңінде:

Өзім – күнмін, өзім – от,
Сөзім, қысық көзімде от,
Өзіме-өзім табынам.
Жерде жалғыз тәңірі – от.

Оттан басқа тәңірі жоқ [4, 66 б.]

Ақынның «от» деп отырғаны – халықтың ұлттық рухы. Ақын ұлттың тарихи және философиялық зердесін оятып, рухын көтеру арқылы ғана бодандықтан құтылуға болады, ел тәуелсіздігіне қол жеткізуге болады деген идеясын алға тартады. Осылайша ақын ұлтқа деген сүйіспеншілікін өз өлеңдерінде айқын байқатады. Халықтың ұлттық болмыстан, ұлттық қалпынан айырылмау керек деген ой айтады.

Шығысты, түркі әлемін дәріптейтін өлеңдерінде Мағжан еркіндікті аңсайтынын ашық айтады. Ақын бір ұлттың өз халқының ғана мүддесін ойлаумен шектелмейді, күллі түркі дүниесін, Шығыс әлемін мақтан ете жыр жолдарына қосады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.О.Жанайдаров. Ежелгі Қазақстан мифтері. Алматы: «Аруна» баспасы, 2007, 256 б.
- 2.А. Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. Т.1: Өлеңдер мен аудармалар. Алматы: Жазушы, 2005. 296 б.
- 3.ХІХ ғасыр әдебиеті. Атыншы кітап. Хрестоматия.(Құрастырған Х.Сүйіншалиев. Алматы: «Ана тілі» 1992.
4. М. Жұмабаев. Шығармалар. 3 томдық, 1-т. Алматы: Білім, 1995, 256 б.
- 5.Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. (Қазақ әдебиеті бастаулары). Жоғары оқу орындарының филология факультеті студенттеріне арналған оқулық. Алматы: Атамұра, 2005. 336 б.
6. bilim.all.kz

Аннотация: В статье рассматривается тема тюркизма в творчестве Магжана Жумабаева и проблемы национального миропонимания. Магжан - поэт, воспевающий идею тюркизма, известный всему тюркскому миру среди казахских поэтов. По сей день не утратили своей силы мысли сказанные в произведениях Магжана и идеи, волновавшие его сердце. В статье конкретными примерами анализируется понятие тенгризма в его употреблении. В его произведении «Туркестан» с большой художественностью раскрыта идея тюркизма и история, корни которой ушли далеко в глубину. В статье анализируется стихотворение «Огонь». Когда говорит «Огонь», поэт имеет ввиду национальный дух народа. Он говорит, что независимость народа можно получить только в том случае, если поднять дух народа, разбудив в нем историческое и философское видение.

Воспевая идею тюркизма, Магжан мечтал о духовном и культурном единстве народов тюркского происхождения. В стихотворении «Туркестан» автор дает понять, что для каждого человека тюркского происхождения Туркестан является священным местом. Магжан является всеобщим поэтом для всех народов тюркского происхождения. По своей природе Магжан любит родных и близких. Поэтому в его произведениях ярко выражена идея тюркизма.

Ключевые слова: поэзия, тюрки, Тенгризм, Туркистан, поэт, казах, мировоззрение

Abstract: The article discusses the topic of Turkism in the work of Magzhan Jumabayev and the problems of national understanding. Magzhan is a poet who glorifies the idea of Turkism, known to all The Turkic world among Kazakh poets. Magzhan's name is both cherish among Kazakh people and among all people of Turkic origin, he is surrounded by great love. The basis of the article was the idea of Turkism in Magzhan's works and the artistic manifestation of the national understanding inherent in the Kazakh people. To this day, the thoughts expressed in Magzhan's works and the ideas that worried his heart have not lost their strength. The article analyzes the concept of tengrism in its use by specific examples. In his work "Turkestan" with great art revealed the idea of Turkism and history, the roots of which went far into the depths. The article analyzes the poem "Fire." When the poet says "Fire," the poet means the national spirit of the people. He said that the independence of the people could only be achieved if the spirit of the people was raised by awakening a historical and philosophical vision in it. The poet's poems express love for the nation. It boils down to the idea that people should not be allowed to lose their national existence. In the poem "Turkestan" the author makes it clear that for every person of Turkic origin Turkestan is a sacred place.

Keywords: Turks, poetry, Tengrism, Turkestan, poet, Kazakh, worldview